

Dylematy współczesnego prawa karnego

Jacek Giezek
Alicja Limburska
redakcja

Skróty

ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
Kodeks karny, k.k.	Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2024, poz. 17 ze zm.
Kodeks karny skarbowy, k.k.s.	Ustawa z 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy, Dz.U. 2025, poz. 633, tekst jedn. ze zm.
Kodeks karny z 1932 r., k.k. z 1932 r.	Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571 ze zm.
Kodeks karny z 1969 r., z k.k. z 1969 r.	Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94 ze zm.
Kodeks postępowania karnego, k.p.k.	Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 2025, poz. 46, tekst jedn. ze zm.
Kodeks wykroczeń, k.w.	Ustawa z 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, Dz.U. 2023, poz. 2119, tekst jedn. ze zm.
Konstytucja, Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
NIK	Najwyższa Izba Kontroli
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	sąd apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SO	sąd okręgowy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Nadzwyczajny a zwyczajny wymiar kary – zagadnienia wybrane

<https://doi.org/10.60677/kipk9788397470095.09>

Agnieszka Barczak-Oplustil

dr hab., prof. UJ, Uniwersytet Jagielloński

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1532-7594>

Wprowadzenie do Kodeksu karnego ustawą z 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i innych ustaw, Dz.U. 2022, poz. 2600, ilościowości obciążających i łagodzących na płaszczyźnie wymiaru kary (art. 53 § 2a i 2b k.k.), stosunkowo duży wzrost liczby przepisów dających podstawę do nadzwyczajnego obostrzenia kary (art. 57b k.k., art. 64a k.k. czy rozbudowany art. 178 k.k.), jak też zmiana brzmienia art. 57 k.k. w kierunku nakazującym obligatoryjne nadzwyczajne obostrzenie kary w sytuacji, w której zbiega się ono z fakultatywnym nadzwyczajnym złagodzeniem kary, dokonywane przy ciągle zmieniającym się brzmieniu i funkcjach art. 37a k.k.³⁷⁶, dają impuls do zastanowienia się nad konstrukcjami znanymi już od czasów obowiązywania Kodeksu karnego z 1932 r., takimi jak m.in. typy zmodyfikowane czy instytucje sądowego wymiaru kary. Wśród przesłanek tych konstrukcji można

376 Przepis ten został wprowadzony do Kodeksu karnego ustawą z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2015, poz. 396.

znaleźć takie okoliczności, których status jest niejednorodny w tym znaczeniu, że niekiedy stanowią znamiona zmodyfikowanych typów czynów zabronionych, a w innych przypadkach uzasadniają zastosowanie instytucji sądowego wymiaru kary. Przykładowo działanie ze szczególnym okrucieństwem w niektórych sytuacjach stanowi znamię typu czynu zabronionego (a co za tym idzie, musi być objęte umyślnością), w pozostałych – jest tylko okolicznością wpływającą (obciążającą) na wymiar kary. Na podobnych zasadach popełnienie czynu zabronionego pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami w przypadku zabójstwa stanowi znamię modyfikujące typu czynu zabronionego decydujące o łagodniejszej odpowiedzialności i przekwalifikowaniu zachowania ze zbrodni na występki; w przypadku np. ciężkiego uszczerbku na zdrowiu stanowi jedynie okoliczność, którą sąd ma wziąć pod uwagę jako łagodzącą w procesie wymiaru kary. Pytanie, które się narzuca, brzmi: spełnienie jakich kryteriów decyduje o tak odmiennym zakwalifikowaniu takich samych okoliczności. Czy należy przyjąć, iż przesądza o tym tradycja, utrwalone zasady techniki legislacyjnej, przypadek czy (polityczna) potrzeba chwili. Podobne wątpliwości pojawiają się przy próbie odpowiedzi na pytanie, które instytucje sądowego wymiaru kary mają charakter tzw. zwyczajnego, a które nadzwyczajnego wymiaru kary. Jako że punktem odniesienia dla nich muszą być granice ustawowego zagrożenia, więc konieczne staje się ustalenie, jakie regulacje je wyznaczają oraz jakie okoliczności decydują o ich wysokości. To dopiero stanowi punkt wyjścia dla odpowiedzi na pytanie, w jakich sytuacjach wyjście poza te granice staje się uzasadnione i w jakim trybie, tj. czy to ma być dalej zwyczajny, czy już nadzwyczajny wymiar kary. I przede wszystkim, czy da się znaleźć *ratio legis* dla rozróżniania wymiaru kary w granicach ustawowego zagrożenia i poza jego granicami, ale albo w ramach tzw. zwyczajnego wymiaru kary, albo w ramach tzw. nadzwyczajnego wymiaru kary.

Terminem stanowiącym punkt wyjścia prowadzonych tutaj rozważań powinno być „ustawowe zagrożenie”. Pomimo tego, że jest to termin występujący od wielu lat nie tylko w języku prawniczym, ale i w języku prawnym, trudno znaleźć jego precyzyjną definicję powszechnie przyjętą przez orzecznictwo i doktrynę. Co nie budzi wątpliwości³⁷⁷,

377 J. Majewski, *O ustawowym...*, s. 17.

to po pierwsze ustalenie, że ustawowe zagrożenie ma granice; po drugie, że może obejmować także kilka kar; po trzecie, że ma związek z typem czynu zabronionego (na pewno przewidziane w przepisie typizującym zagrożenia mieszczą się w granicach ustawowego zagrożenia, tylko czy w nich się wyczerpują?), a na jego kształt nie mogą wpływać ani nadzwyczajne obostrzenie, ani złagodzenie, skoro „ustawowe zagrożenie” jest punktem odniesienia dla tych konstrukcji³⁷⁸. Dalej jednak nie zostały przesądzone dwie zasadnicze kwestie: jakie czynniki mają wpływ na wysokość granic ustawowego zagrożenia oraz – co powyżej już zasygnalizowano – co te granice kształtuje, tj. jakie przepisy je wyznaczają. Odpowiedź na to drugie pytanie wydaje się w punkcie wyjścia na pewno prostsza, pomimo tego że w Kodeksie karnym nie ma odpowiednika art. 53 § 5 k.k.s.³⁷⁹ Nie budzi większych wątpliwości, że dla ustalania granic ustawowego zagrożenia należy w pierwszej kolejności odwołać się do sankcji określonych w przepisie części szczególnej zawierającym opis typu czynu zabronionego³⁸⁰. Zasadniczo zostało odrzucone stanowisko³⁸¹ głoszące, że także przepisy określające nadzwyczajny wymiar kary kształtują nam granice ustawowego zagrożenia³⁸². Aktualnie nie budzi także większych zastrzeżeń dopuszczalność współwyznaczania ich przez inne przepisy³⁸³, np. wyciągnięte przed nawias do części ogólnej, do rozdziału dotyczącego kar³⁸⁴, ze względu na przyjętą technikę legislacyjną służącą kondensacji tekstu prawnego. Za przykład takiego uregulowania może służyć art. 37a k.k. w brzmieniu nadanym ustawą nowelizującą Kodeks karny z 20 lutego 2015 r.³⁸⁵ Podkreślenia jednak wymaga, że już na gruncie poprzednio obowiązującego stanu praw-

378 Tutaj słusznie wskazuje się na błędne sformułowanie art. 64 § 3 k.k. – zob. J. Majewski, *O ustawowym...*, s. 19 i zaproponowana tam nowa redakcja tego przepisu.

379 Zgodnie z tym przepisem: „Zagrożenie karne jest to zagrożenie karą przewidziane w odpowiednim przepisie tytułu I działu II – Część szczególna, określającym dany typ przestępstwa skarbowego lub wykroczenia skarbowego”.

380 Zob. J. Raglewski, *Model...*, s. 28–29 i cytowane tam orzecznictwo i doktryna wskazujące, że to jest jedyna podstawa określania granic ustawowego zagrożenia.

381 Takie stanowisko głosił m.in. J. Kochanowski, *Redukcja...*, s. 34.

382 J. Raglewski, *Model...*, s. 31–32.

383 J. Majewski, *O ustawowym...*, s. 24; J. Raglewski, *Model...*, s. 32–33. Zob. jednak R. Kokot, *Nadzwyczajny...*, s. 114 i przytoczona tam literatura.

384 Zob. znaczenie takiego umiejscowienia przepisu dla określenia go jako współwyznaczającego granice ustawowego zagrożenia – M. Małecki, *Ustawowe...*, s. 288.

385 Tak: J. Giezek, *O sankcjach...*, s. 3; M. Małecki, *Ustawowe...*, s. 286; M. Małecki, *Charakter...* Ustawa z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2015, poz. 396.

nego J. Majewski wskazywał, że granice ustawowego zagrożenia wyznaczają nie tylko przepisy typizujące, ale i przepisy określające kary, których możliwość wymierzenia aktualizuje się w momencie realizacji znamion tego typu czynu zabronionego³⁸⁶. Zgodnie z głoszonym przez niego poglądem: „Granice ustawowego zagrożenia współwyznaczające nie tylko kary (rodzaje kar) wymienione w przepisie określającym znamiona danego typu czynu zabronionego, (...) ale również wszelkie inne kary, które w takim samym sensie jak te pierwsze grożą za każdy czyn zabroniony podpadający pod te znamiona, niezależnie od tego, jakie przepisy miałyby stanowić podstawę ich wymiaru”³⁸⁷. Przy tak ujętej definicji nie budzi dla cytowanego autora większych wątpliwości, że także grzywna, o której mowa w art. 33 § 2 k.k., współwyznacza granice ustawowego zagrożenia³⁸⁸. Na gruncie aktualnego stanu prawnego przy tak ujętej definicji ustawowego zagrożenia należałoby stwierdzić *prima facie*, iż także art. 37b k.k. współwyznacza nam granice ustawowego zagrożenia, która to teza jest odrzucona zasadnie nie tylko przez orzecznictwo, ale i przez samego autora tego poglądu³⁸⁹. Wydaje się zatem, że przy określaniu innych przepisów niż typizujące, które współwyznaczają granice ustawowego zagrożenia, akcent należy położyć nie tylko na samo to, że możliwość ich zastosowania aktualizuje się w momencie popełnienia czynu zabronionego, ale przede wszystkim na sposób sformułowania tego przepisu, użyte w nim zwroty. Przy czym łatwiej jest wskazać, kiedy przepis nie kształtuje granic ustawowego zagrożenia. W doktrynie wskazuje się, że jeżeli odnosi się on do konkretnej sprawy („w sprawie...”) ³⁹⁰, jeżeli zawiera zwroty w rodzaju „a wymierzona za nie kara pozbawienia wolności nie byłaby surowsza od roku” oraz jeżeli powołuje okoliczności dodatkowe uzasadniające przejście na inną karę niż wskazaną w przepisie typizującym, np. „jeżeli równocześnie orzeka środek karny, środek kompensacyjny lub przepadek”, to może

386 J. Majewski, *O ustawowym...*, s. 24.

387 J. Majewski, *O ustawowym...*, s. 24; teza ta została również powtórzona w J. Majewski, w: *Kodeks...*, 2016, s. 738.

388 Na gruncie poprzednio obowiązującego Kodeksu karnego pogląd taki kwestionował Z. Ćwiąkalski, *Glosa...*

389 J. Majewski, w: *Kodeks...*, 2024, s. 302; podobnie G. Łabuda, *Kodeks...*, komentarz do art. 37b k.k., pkt 2.

390 M. Małecki, *Ustawowe...*, s. 287.

on stanowić dyrektywę wymiaru kary³⁹¹ lub instytucję sądowego wymiaru kary (pytanie czy zwyczajną, czy nadzwyczajną), a nie będzie współwyznaczał granic ustawowego zagrożenia.

Dużo ważniejsza z perspektywy przedmiotu niniejszego opracowania jest odpowiedź na pytanie, co kształtuje nam granice ustawowego zagrożenia. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na poglądy zasługujące na aprobatę, a wskazujące na to, że inne czynniki decydują o górnej, a inne o dolnej granicy ustawowego zagrożenia. Przykładowo wskazuje się, że górna granica ustawowego zagrożenia karą odzwierciedla dolegliwość związaną z:

maksymalnym stopniem zawinienia w powiązaniu z maksymalnym poziomem karygodności naruszenia chronionej prawem wartości, po uwzględnieniu wszystkich okoliczności obciążających w ramach zwyczajnego wymiaru kary. Ustawowe określenie górnej granicy zagrożenia karą ma charakter gwarancyjny, odzwierciedla (według oceny dokonanej *in abstracto*) wartość dobra chronionego prawnie oraz abstrakcyjny stopień społecznej szkodliwości danej kategorii czynów. Inna jest funkcja dolnej granicy ustawowego zagrożenia karą, gdyż na wymiar kary za popełnienie danego typu przestępstwa składa się bardzo wiele różnych (często nietypowych) czynników, związanych między innymi z prewencją indywidualną, których nie sposób *ex ante* przewidzieć i skatalogować³⁹².

Kwestia tego co dokładnie wyznacza nam granice górną i dolną ustawowego zagrożenia będzie przedmiotem analizy w dalszej części opracowania; w tym momencie tylko należy zgodzić się z poglądem głoszącym, że inna jest funkcja górnej granicy, a inna jest funkcja dolnej granicy ustawowego zagrożenia, co przesądza o tym, że mogą je wyznaczać inne czynniki.

Nadzwyczajny wymiar kary zasadniczo oznacza wyjście poza granice ustawowego zagrożenia. Nie zachodzi jednak zależność odwrotna, tj. nie zawsze wyjście poza granice ustawowego zagrożenia oznacza nadzwyczajny wymiar kary. Truizmem w tym kontekście staje się też twierdzenie, że wiedza odnośnie do tego, które przepisy kształtują nam granice ustawowego zagrożenia, nie pozwala jeszcze na przyjęcie, że wymiar kary wykraczający poza nie stanowi nadzwyczajny wymiar kary. Nie budzi większych wątpliwości, że w aktualnie obowiązującym

391 Tak w przypadku aktualnie obowiązującego art. 37a k.k. przyjmuje m.in. G. Łabuda, *Kodeks...*, komentarz do art. 37a k.k., pkt 4.

392 M. Małecki, *Ustawowe...*, s. 284.

brzmieniu art. 37a k.k. nie stanowi korekty granic ustawowego zagrożenia, jak też nie jest zaliczany do instytucji nadzwyczajnego wymiaru kary, a przecież jego zastosowanie prowadzi do wymierzenia kary nieznajdującej się w granicach ustawowego zagrożenia. Czyli wyróżniamy wymiar kary w granicach ustawowego zagrożenia albo poza jego granicami, ale nie kwalifikowany jako nadzwyczajny (czyli w dalszym ciągu zaliczany do tzw. zwyczajnego wymiaru kary) oraz nadzwyczajny wymiar kary. Nie sposób nie postawić pytania, kiedy zatem wyjście poza granice ustawowego zagrożenia stanowi nadzwyczajny wymiar kary? Odpowiedź na to pytanie ma bardzo praktyczne znaczenie ze względu na brzmienie aktualnie obowiązującego art. 57 k.k. W przypadku, w którym występuje podstawa do nadzwyczajnego złagodzenia kary, będzie możliwe jego zastosowanie tylko i wyłącznie wtedy, gdy nie pozostaje ono w zbiegu z obligatoryjnym nadzwyczajnym obostrzeniem kary. Przykładowo, jeżeli 16-latek dopuści się kilku rozbojów, do których znajduje zastosowanie instytucja ciągu przestępstw, to pytanie o dopuszczalność wymierzenia kary nadzwyczajnie złagodzonej na podstawie art. 10 § 3 k.k. będzie zależeć tylko i wyłącznie od tego, czy uznamy wymiar kary w ramach ciągu przestępstw za przynależny do instytucji nadzwyczajnego obostrzenia kary, czy będzie to zwyczajny wymiar kary, jakkolwiek wykraczający poza granice ustawowego zagrożenia³⁹³. Jak definiowany jest zatem w doktrynie nadzwyczajny wymiar kary?

Za nie do końca poprawną uznać należy definicję wskazującą, że nadzwyczajny wymiar kary to taki akt wymiaru kary, który jest związany z jej nadzwyczajnym złagodzeniem lub obostrzeniem³⁹⁴. Niezasadne jest bowiem twierdzenie wyrażone przez autora tego poglądu, zgodnie z którym w art. 60 § 6 i 7 k.k. mamy do czynienia z definicją legalną tego terminu. Gdyby twierdzenie to było prawdziwe, to art. 37a k.k. w aktualnie obowiązującym brzmieniu stanowiłby instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary, a nie jest tak z wielu powodów. Precyzyjniejsza jest definicja nadzwyczajnego złagodzenia kary, która łączy tę konstrukcję z przewidzianymi w przepisach ją regulujących szczegółowymi regułami obniżania stopnia represyjności grożących sprawcy środków penalnych³⁹⁵. Nie budzi jednak wątpliwości, że taka definicja nie oddaje istoty

393 Szerzej na ten temat m.in. J. Raglewski, *Nadzwyczajne...*, § 15, nb. 15–17.

394 Tak J. Majewski, *O ustawowym...*, s. 14.

395 Tak J. Raglewski, *Model...*, s. 71.

nadzwyczajnego wymiaru kary w kontekście innych instytucji sądowego wymiaru kary pozwalających na wymierzenie kary łagodniejszego rodzaju niż ta przewidziana w granicach ustawowego zagrożenia. Także sposób odkodowania instytucji stanowiących nadzwyczajne obostrzenie kary³⁹⁶ mógłby prowadzić do wniosku, że każde uniemożliwienie wymierzenia kary w wysokości wyznaczonej przez dolną granicę albo umożliwienie wyjścia poza górną granicę ustawowego zagrożenia stanowi nadzwyczajny wymiar kary. Tymczasem brzmienie art. 38 § 1 k.k., który wskazuje na nadzwyczajne obostrzenie górnej granicy ustawowego zagrożenia – abstrahując od tego, że żadne zmiany granic ustawowego zagrożenia nie mają miejsca, to jest skrót myślowy – pozwala postawić tezę (opartą na analizie semantycznej), że skoro istnieje nadzwyczajne obostrzenie, to powinno też istnieć jakieś zwykłe obostrzenie górnej granicy.

Dla odróżnienia zwykłego od nadzwyczajnego obostrzenia kary będzie przydatna rekonstrukcja specyfiki okoliczności, których zaistnienie już od lat – zdaniem większości przedstawicieli doktryny i orzecznictwa – uzasadnia stwierdzenie, że sankcje przewidziane w przepisach je regulujących nie tylko wychodzą poza granice ustawowego zagrożenia (co wynika najczęściej z brzmienia tych przepisów), ale i stanowią przykład tzw. nadzwyczajnego wymiaru kary. Dokładna analiza przepisów, w których zostały one unormowane, pozwala przyjąć, że te okoliczności nie mają jednolitego charakteru. Można jednak pokusić się o zgrupowanie ich w kilka kategorii. Pierwsza z nich jest związana ze stopniem społecznej szkodliwości czynu, druga – ze stopniem zawińienia (bardzo często występująca przy nadzwyczajnym złagodzeniu kary), kolejna – w uproszczeniu – jest powiązana z celami, jakie stawia się karze wymierzanej konkretnemu sprawcy lub jakich wymierzana kara nie musi spełniać w stosunku do konkretnego sprawcy. Ostatnia z wyróżnionych kategorii uwzględnia okoliczności z zakresu potrzeb polityki kryminalnej, np. rozbicia solidarności współdziałających sprawców. To nie jest podział ani wyczerpujący³⁹⁷, ani rozłączny. Stosunkowo często o nadzwyczajnym wymiarze kary decydują bowiem okoliczności zaliczane do więcej niż jednej z wymienionych powyżej kategorii, cze-

396 Tak J. Majewski, *O ustawowym...*, s. 14–15.

397 Np. nadzwyczajne złagodzenie kary występuje bardzo często przy trybach konsensualnych, gdzie *ratio legis* jest zupełnie odmienne.

go sztańdardowym przykładem może być przekroczenie granic obrony koniecznej.

Dokładnego przyjrzenia się wymagają dwie pierwsze ze wskazanych kategorii. Najpierw należy zanalizować okoliczności modyfikujące społeczną szkodliwość czynu jako czynnika, który nie tylko może wskazywać na potrzebę zastosowania instytucji nadzwyczajnego wymiaru kary, ale także – a raczej przede wszystkim – znajduje się u podstaw wprowadzenia typów zmodyfikowanych. Od wejścia w życie Kodeksu karnego z 1997 r., który w art. 115 § 2 k.k. opisuje okoliczności wpływające na stopień społecznej szkodliwości czynu, nie budzi wątpliwości, że decydują o niej czynniki przedmiotowe i podmiotowe związane z zachowaniem sprawczym, co stanowi nawiązanie do tzw. kompleksowej koncepcji społecznego niebezpieczeństwa. Takie okoliczności uzasadniają nadzwyczajne złagodzenie kary w przypadku np. usiłowania nieudolnego czy też pomocnictwa³⁹⁸. Do przypadków nadzwyczajnego obostrzenia kary uzasadnianych wystąpieniem okoliczności przynależnych do czynników decydujących o zwiększonym stopniu społecznej szkodliwości można zaliczyć działanie w czynie ciągłym (z góry powzięty zamiar jako okoliczność wpływająca na zwiększony stopień społecznej szkodliwości), popełnienie wypadku komunikacyjnego w stanie nietrzeźwości, działanie w zorganizowanej grupie przestępczej czy chuligański charakter czynu.

W przypadkach, w których podstawą nadzwyczajnego obostrzenia lub złagodzenia są okoliczności wpływające na stopień społecznej szkodliwości czynu, będziemy mieli problem z ustaleniem ich relacji do typów zmodyfikowanych³⁹⁹. Brak jest bowiem jasnych kryteriów wskazujących, kiedy dana okoliczność wpływająca na stopień społecznej szkodliwości czynu, stanowiąca przykładowo sposób działania sprawcy lub jego szczególną motywację, powinna stanowić znamię typu czynu zabronionego,

398 Na marginesie należy zwrócić uwagę, że w przypadku tych dwóch kategorii okoliczności należy się jednak zastanowić nad tym, czy prawidłowo zostały zakreślone przewidziane za ich popełnienie granice ustawowego zagrożenia, tj. poprzez odniesienie ich do granic przewidzianych za czyn zabroniony, którego usiłowano dokonać lub w którego popełnieniu udzielano pomocy. W przypadku przygotowania ustawodawca nie popełnił tego błędu prawdopodobnie dlatego, że wprowadzając w przepisie szczególnym karalność przygotowania, łatwiej mu było wyznaczyć inne granice ustawowego zagrożenia niż te przewidziane za dokonanie. Postulowana w niniejszym opracowaniu możliwość zastosowania innej metody wyznaczania granic pozwoliłaby być może na ich modyfikację także w przypadku usiłowania nieudolnego.

399 Zob. S. Kędzior, *Okoliczności...*

a kiedy okoliczność stanowiącą podstawę nadzwyczajnego wymiaru kary. Przesądzenie tej kwestii ma olbrzymie znaczenie z perspektywy strony podmiotowej (gdy taka okoliczność o charakterze przedmiotowym nie stanowi znamienia typu tylko okoliczność stanowiącą podstawę nadzwyczajnego wymiaru kary, nie ma potrzeby objęcia jej zamiarem sprawcy), ale także potencjalnej dopuszczalności przekwalifikowania zachowania sprawcy chociażby ze zbrodni do występku. Zabicie człowieka pod wpływem silnego wzburzenia pozwala na takie przekwalifikowanie; gdyby takie samo wzburzenie leżało u podstaw spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, powinno być uwzględniane przy wymiarze kary jako okoliczność łagodząca (nie stanowiąc nawet podstawy nadzwyczajnego złagodzenia kary), ale samo zachowanie w dalszym ciągu pozostanie zbrodnią. W przypadku okoliczności zwiększających stopień społecznej szkodliwości czynu uczynienie ich znamieniem typu zmodyfikowanego mogłoby skutkować przekształceniem występku w zbrodnię. Z perspektywy funkcji gwarancyjnej być może powinniśmy wprowadzać w takim przypadku typy zmodyfikowane, ale należy pamiętać, że nie zawsze to będzie rozwiązanie korzystne dla sprawcy.

Znacznie poza zakres niniejszego opracowania wykracza wypracowanie kryteriów pozwalających przesądzić, kiedy dana okoliczność wpływająca na stopień społecznej szkodliwości czynu powinna stanowić znamię zmodyfikowane typu czynu zabronionego, a kiedy mogłaby być okolicznością decydującą o nadzwyczajnym wymiarze kary. W tym momencie należy jedynie przyjąć, że punktem wyjścia powinna być konstrukcja typów zmodyfikowanych, co jednak nie wyklucza w wyjątkowych sytuacjach sięgnięcia do konstrukcji nadzwyczajnego obostrzenia (np. gdy zwiększenie społecznej szkodliwości wynika z okoliczności podmiotowych, które nie są i tak obejmowane zamiarem sprawcy). Przyjęcie tezy, zgodnie z którą granice ustawowego zagrożenia statuują nie tylko tzw. przepisy typizujące, ale i inne przepisy części ogólnej Kodeksu karnego, co stanowi przykład zastosowania techniki kondensacji tekstu prawnego, ułatwia przyjęcie kolejnej tezy, że także typy zmodyfikowane mogą być tak konstruowane⁴⁰⁰, przy jednoczesnym założeniu dopusz-

400 Należy przypomnieć, że w doktrynie i w orzecznictwie przez pewien czas przyjmowano pogląd, zgodnie z którym art. 178 k.k. w zakresie, w jakim odnosił się do stanu nietrzeźwości sprawcy w czasie czynu, konstytuował typ kwalifikowany w stosunku do typów czynów zabronionych opisanych w enumeratywnie wyliczonych w nim

czalności określenia kar grożących za ich popełnienie nie przez wskazanie granic dolnej i górnej ustawowego zagrożenia, ale przez odpowiednie podwyższenie górnej lub dolnej granicy albo odpowiednie obniżenie granic dolnej i górnej ustawowego zagrożenia na zasadach tradycyjnie zarezerwowanych dla instytucji sądowego wymiaru kary⁴⁰¹. Mógłby to być przepis sformułowany w stylu: „Jeżeli sprawca popełnia czyn zabroniony z motywacji zasługującej na szczególne potępienie/działając w zorganizowanej grupie przestępczej, podlega karze przewidzianej za ten czyn zabroniony w wysokości powyżej dolnej granicy do górnej granicy zwiększonej o połowę...”. W takim przypadku można by mieć wprawdzie wątpliwości co do zgodności takiego unormowania z § 78 rozporządzenia Rady Ministrów z 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”, Dz.U. 2016, poz. 283, tekst jedn., zgodnie z którym w przepisie karnym sankcję karną grożącą za popełnienie czynu zabronionego określa się bez odsyłania do innych przepisów karnych, a które to uregulowanie należałoby zmienić w przypadku stwierdzenia zasadności proponowanego rozwiązania.

Zmniejszony stopień zawinienia będzie najczęściej okolicznością wymuszającą wyjście poza dolne granice ustawowego zagrożenia. Jeżeli będziemy go rzutować na stopień społecznej szkodliwości popełnionego czynu, może się bowiem okazać, że kara nieprzekraczająca swoją dolegliwością stopnia winy będzie niższa niż ta przewidziana w dolnej granicy ustawowego zagrożenia. Nieusprawiedliwiony błąd co do prawa (art. 30 k.k.), ograniczona poczytalność (art. 31 § 2 k.k.) czy popełnienie czynu zabronionego między 15. a 17. rokiem życia (art. 10 § 3 k.k.) to przypadki, w których nie budzi wątpliwości, że wprowadzenie przez ustawodawcę możliwości nadzwyczajnego złagodzenia kary było motywowane zmniejszonym stopniem zawinienia. Trudno natomiast wyobrazić sobie atypowo wysoki stopień zawinienia, który uzasadniałby wymierzenie kary przekraczającej swoją dolegliwością karę wyznaczoną przez stopień społecznej szkodliwości czynu, choć niektórzy przedstawiciele doktryny

przepisach. Zob. G. Bogdan, w: *Kodeks...*, s. 517–519. Cały art. 178 k.k. za typ kwalifikowany bez względu na charakter opisanych w nich okolicznościach uznaje M. Budyń-Kulik, *Kodeks...*, komentarz do art. 178 k.k., teza 1.

401 Jako główny argument wykluczający uznanie okoliczności opisanych w art. 178 k.k. za typ kwalifikowany podaje się niekiedy, że: „nie postuluje się ono samodzielnej sankcją charakterystyczną dla typizacji kwalifikującej”. Zob. m.in. J. Lachowski, *Kodeks...*, komentarz do art. 178 k.k., teza 1.

wskazują, że taką okoliczność może stanowić recydywa⁴⁰². Podobnie względ na dyrektywy wymiaru kary, w tym przykładowo potrzeba realizacji funkcji prewencji indywidualnej, a szczególnie wychowawczego oddziaływania kary, jak też potrzeby polityki kryminalnej (np. dążenie do rozbicia solidarności osób współdziałających w popełnieniu czynu zabronionego czy motywacja sprawcy do podjęcia działań zapobiegających naruszeniu dobra prawnego narażonego na niebezpieczeństwo jego uprzednim zachowaniem) może stanowić czynnik uzasadniający możliwość wymierzenia kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia; wymierzenie kary powyżej górnej granicy z powołaniem się wyłącznie na te okoliczności musiałoby być do pogodzenia z zasadą winy spełniającą funkcję limitującą. Ponieważ mowa jest tutaj o tych czynnikach jako o wyłącznych czynnikach wpływających na wymiar kary (zatem nie mamy do czynienia ze zwiększonym stopniem społecznej szkodliwości czynu), taka sytuacja jest trudna do wyobrażenia. Zresztą analiza przepisów regulujących instytucje nadzwyczajnego obostrzenia kary (np. art. 57b k.k., art. 65 k.k.) prowadzi do wniosku, że rzadko kiedy okoliczności, których zaistnienie decyduje o takim obostrzeniu, nie zwiększają jednocześnie stopnia społecznej szkodliwości popełnionego czynu. Jedynym wyjątkiem wydaje się wspomniana już wcześniej recydywa⁴⁰³. Wcześniejsze popełnienie czynu zabronionego, jak też skazanie za ten czyn, wymierzenie kary i jej odbycie, nie może bowiem stanowić okoliczności zwiększającej stopień społecznej szkodliwości popełnionego czynu zabronionego. Stopień społecznej szkodliwości rozboju nie zmienia się bowiem zasadniczo w zależności od tego, ilu rozbojów dopuścił się wcześniej jego sprawca i jaką karę za nie odbył. Można zastanowić się, na ile ma to znaczenie z perspektywy oceny jednego z czynników *expressis verbis* wymienionych w art. 115 § 2 k.k. jako współwyznaczających stopień społecznej szkodliwości, a mianowicie motywacji sprawcy⁴⁰⁴.

402 Zob.: J. Majewski, w: *Kodeks...*, 2004, s. 978; A. Sakowicz, *Glosa...*, s. 153.

403 Należy wskazać na pogląd, zgodnie z którym obligatoryjność obostrzenia kary w przypadku recydywy rodzi wątpliwości także w perspektywie zasady *ne bis in idem* – M. Byczyk, *O niekonstytucyjności...*, s. 22 i n.

404 W przypadku motywacji rozumianej jako działanie z chęci świadomego ponownego naruszenia porządku prawnego dopuszczał jej wpływ na stopień społecznej szkodliwości recydywy M. Byczyk, wskazując jednak, że będą to sytuacje wyjątkowe – M. Byczyk, *O niekonstytucyjności...*, s. 37.

Czy należy ją ocenić jako naganniejszą⁴⁰⁵ ze względu na uprzednią karalność, która powinna demotywować sprawcę do podejmowania dalszych zachowań zabronionych pod groźbą kary?⁴⁰⁶ Można też zastanowić się, na ile wolność sprawcy w czasie czynu, mająca znaczenie dla ustalenia stopnia zawinienia, jest większa z tego tylko względu, że odbył on już karę za uprzednio popełnione przestępstwo, która nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Wydaje się jednak, że tego rodzaju usprawiedliwienia wyjścia poza granice ustawowego zagrożenia stanowią klasyczny przykład *Etikettenschwindel*. I trzeba sobie powiedzieć dosadnie, podobnie jak uczyniono to w przypadku konstrukcji tzw. zawinienia na przedpolu czynu zabronionego, o której mowa w art. 31 § 3 k.k., że aktualnie w przypadku recydywy mamy do czynienia z uzasadnianym potrzebą realizacji funkcji ochronnej prawa karnego oraz koniecznością zaspokojenia społecznego poczucia sprawiedliwości (bardzo trudne do odróżnienia od społecznych emocji) wyjściem poza zasadę winy, spełniającą funkcję limitującą.

Analizując podstawy nadzwyczajnego obostrzenia i złagodzenia, nie sposób nie zauważyć, że tylko w przypadku nadzwyczajnego złagodzenia kary w Kodeksie karnym znajduje się przepis zawierający coś na kształt klauzuli generalnej⁴⁰⁷, na mocy której jest możliwe nadzwyczajne złagodzenie kary w szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa (art. 60 § 2 k.k.). Biorąc pod uwagę kategorię brzmienie art. 53 § 1 zd. 2 k.k., zgodnie z którym wymierzona kara nie może przekraczać stopnia winy, należy przyjąć, iż po pierwsze, zasada ta dotyczy zarówno zwykłego, jak i nadzwyczajnego wymiaru kary⁴⁰⁸, po drugie zaś, że kara przekraczająca swoją dolegliwością stopień winy zawsze będzie uważana za niewspółmiernie surową⁴⁰⁹. Oczywiście można sobie zadać pytanie, dlaczego przepisy nie przewidują takiej klauzuli w przy-

405 Na naganną ocenę wyboru sprawcy decydującego się powrócić do przestępstwa, która miałaby uzasadniać surowszy wymiar kary, wskazywał w swoim orzeczeniu z 4 kwietnia 2013 r. brazylijski Supremo Tribunal Federal (SFT); przytoczone za M. Byczyk, *O niekonstytucyjności...*, s. 27.

406 Tak zdaje się przyjmować R. Kaczor, *Limitująca...*, s. 133.

407 Janusz Raglewski wskazuje, że mamy tutaj do czynienia ze swoistego rodzaju „wentylem bezpieczeństwa” – zob. J. Raglewski, *Model...*, s. 130.

408 Tak też J. Raglewski, *Nadzwyczajne...*, § 15, nb. 6b.

409 A. Barczak-Oplustil, *Sporne...*, s. 89 i n.; podobnie SN w wyroku z 20 listopada 2024 r., III KK 449/24.

padku nadzwyczajnego obostrzenia kary. Można by sobie wyobrazić art. 64b k.k., głoszący, iż: „Sąd może również zastosować nadzwyczajne obostrzenie kary w szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najwyższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie łagodna, w szczególności...”. Nie wymaga większego uzasadnienia, iż taka klauzula ze względów gwarancyjnych jest wykluczona, a jej wprowadzenie stanowiłoby rażące naruszenie zasady określoności kary – *nullum poena sine lege certa*. Z art. 42 ust. 1 Konstytucji wyprowadza się nie tylko nakaz określenia czynu zabronionego pod groźbą kary, ale ponadto kary grożącej za jego popełnienie⁴¹⁰. Uzależnienie ponoszenia surowszej odpowiedzialności karnej, nawet skonkretyzowanej, od okoliczności określonych przy użyciu klauzuli generalnej „szczególnych okoliczności powodujących, że najwyższa kara byłaby niewspółmiernie łagodna”, oznacza brak możliwości obiektywnego przewidzenia przez sprawcę konsekwencji karnych grożących za popełnienie konkretnego czynu⁴¹¹, co przesądza, że przepis dopuszczający taką możliwość byłby sprzeczny z art. 42 ust. 1 Konstytucji⁴¹².

Powyższa konstatacja będzie miała olbrzymie znaczenie dla odpowiedzi na pytanie, co wyznacza nam górną granicę ustawowego zagrożenia. *Prima facie* można przyjąć, iż musi to być najwyższy możliwy do wyobrażenia stopień społecznej szkodliwości zachowania realizującego znamiona opisane w typie czynu zabronionego i to nie tylko w kontekście dobra prawnego chronionego przez ten przepis i okoliczności uzasadniających przyjęcie zwiększonego stopnia społecznej szkodliwości czynu atakującego to dobro, ale szerzej – w kontekście też innych dóbr prawnych, które mogą doznać uszczerbku na skutek realizacji znamion konkretnego typu czynu zabronionego. Przy określaniu znamion typów czynu zabronionego bardzo często wskazuje się, że są one swoistego rodzaju generalizacją. Nie zawierają one okoliczności, których wystąpienie bardzo często zwiększa stopień społecznej szkodliwości czynu (np. sposób działania sprawcy, szczególna motywacja), co nie oznacza, że potencjalna możliwość ich wystąpienia nie powinna znaleźć odzwierciedlenia w określeniu górnej granicy ustawowego zagrożenia.

410 Zob.: P. Wiliński, *Konstytucyjna...*, s. 601 i n.; M. Królikowski, *Wokół...*, s. 37 i n.

411 Zob. przykładowo wyrok TK z 26 listopada 2003 r., SK 56/04.

412 Zob. argumenty przytaczane za niekonstytucyjnością przepisów regulujących chuligański występki.

Za zasadnością sięgnięcia do maksymalnej społecznej szkodliwości konkretnego czynu realizującego znamiona typu czynu zabronionego jako wyznaczającej górną granicę ustawowego zagrożenia przemawiają inne uregulowania obowiązujące od kilkudziesięciu lat w polskim prawie karnym, a mianowicie art. 11 k.k. opisujący konstrukcję kumulatywnego zbiegu przepisów oraz określający podstawę wymiaru kary za taki zbieg. Ustawodawca zdecydował bowiem, że w tym przypadku podstawą wymiaru kary jest przepis zawierający znamiona tego z typów czynów zabronionych zrealizowanych przez to samo zachowanie sprawcy, który zagrożony jest najsurowszą karą. Równie istotne jest jednak to, czego nie ma w tym i innych przepisach odnoszących się do tej konstrukcji. Brak jest bowiem na gruncie prawa polskiego jakiegokolwiek możliwości wyjścia poza górną granicę ustawowego zagrożenia uzasadnianej tym, że jednym czynem zrealizowano znamiona różnych typów czynów zabronionych atakujących niekiedy różne dobra prawne o porównywalnym stopniu społecznej szkodliwości czynu. Można z tego wywodzić, że nie było takiej potrzeby, gdyż ta maksymalna społeczna szkodliwość zawarta w tym czynie znajduje już odzwierciedlenie w górnej granicy ustawowego zagrożenia.

Nie można jednak nie zauważyć, że zasadność powyższej tezy może być zakwestionowana, ponieważ w aktualnie obowiązującym Kodeksie karnym niektóre ze wskazanych powyżej okoliczności zwiększających stopień społecznej szkodliwości zostały niejako wyjęte przed nawias i opisane w ustawie karnej jako instytucje sądowego wymiaru kary dające podstawy do jej nadzwyczajnego obostrzenia. Tak jest przykładowo z okolicznościami wymienionymi w art. 65 k.k. czy z instytucją chuligańskiego występku (art. 57a k.k.). Należy jednak zwrócić uwagę, że w przypadku chuligańskiego występku nigdy nie ma możliwości wyjścia poza górną granicę ustawowego zagrożenia, zaś w przypadku art. 65 k.k. taka możliwość występuje tylko w przypadku występków. Uwzględniając brzmienie art. 64 § 3 k.k., można próbować wywodzić generalną tezę, zgodnie z którą w przypadku zbrodni górna granica kary jest określona z tego względu tak wysoko, aby umożliwić wymiar kary sprawiedliwej nawet w przypadku, w którym zachowanie realizujące znamiona konkretnego typu czynu zabronionego charakteryzuje się maksymalnie możliwym do wyobrażenia wystąpieniem okoliczności, nawet mocno atypowych, wpływających na stopień społecznej szkodliwości popełnionego

czynu zabronionego (choć sięgnięcie do *ratio legis* tej regulacji wskazuje, że rozumowanie było odwrotne). Ponieważ jednak ustawodawca nie jest konsekwentny i w przypadku czynu ciągłego pozwala na nadzwyczajne obostrzenie kary nawet w przypadku zbrodni, zasadność także tej tezy może budzić wątpliwości. Należy jednak pamiętać, że akurat konstrukcja czynu ciągłego opartego na wielości zachowań przynajmniej w pewnym zakresie ma więcej wspólnego z ciągiem przestępstw niż z przestępstwem zrealizowanym jednym zachowaniem/jednym czynem/jednym przejawem aktywności z jednej strony, z drugiej strony stanowi przykład rażącego naruszenia zasady, zgodnie z którą ta sama okoliczność nie może działać dwukrotnie na niekorzyść sprawcy: po pierwsze, uzasadniając możliwość przyjęcia określonej kwalifikacji (np. przejścia z kilku wykroczeń na występki, z typu zasadniczego na typ kwalifikowany), po drugie, stanowiąc podstawę do wymierzenia surowszej kary. Oznacza to zatem, że źródłem potencjalnej niespójności są raczej przepisy regulujące czyn ciągły, a nie postawiona powyżej teza.

Także porównanie regulacji art. 11 § 3 k.k. oraz art. 57 b k.k. prowadzi do wniosku, że Kodeks karny przewiduje rozwiązania niespójne systemowo, na chybił trafił wybierając okoliczności, których zaistnienie stanowi podstawę wyjścia poza górną granicę ustawowego zagrożenia. Dochodzi więc do sytuacji, w których, gdy sprawca używając nielegalnie posiadanej broni, spowoduje umyślnie ciężki uszczerbek na zdrowiu sąsiada, zabierając mu przy tym rzeczy wartości 200 tys. zł (art. 280 § 2 w zw. z art. 156 § 1 w zw. z art. 11 § 2 k.k.), jego zachowanie będzie zagrożone karą więzienia od 3 lat do 20 lat; jeżeli zaś sprawca grożąc użyciem noża, dwukrotnie zabierze sąsiadowi posiadaną przez niego gotówkę, w łącznej wysokości 500 zł, to ze względu na działanie w czynie ciągłym zachowanie stanie się zagrożone karą od 3 lat i 1 miesiąca do 30 lat pozbawienia wolności (art. 280 § 2 w zw. z art. 12 k.k.). Podkreślenia wymaga, że w świetle innych rozwiązań przyjętych w Kodeksie karnym, zakładających, że przy zbrodni nie podnosi się górnej granicy ustawowego zagrożenia, ponieważ i tak jest ona określona bardzo wysoko, rozwiązania opisane w art. 57b k.k. należy uznać za źródło opisanej niespójności, zaś uregulowania art. 11 § 3 k.k. – jak już to wskazano – stanowią dodatkowy argument przemawiający za tym, że górna granica ustawowego zagrożenia odpowiada maksymalnemu możliwemu do wyobrażenia stopniowi społecznej szkodliwości zachowania realizującego

znamiona czynu zabronionego. Akceptacja tej tezy, a także wzgląd na funkcje gwarancyjne prawa karnego⁴¹³, prowadzą do wniosku, że nadzwyczajne obostrzenie kary wprawdzie mogłoby być w wyjątkowych przypadkach uzasadniane zaistnieniem okoliczności zwiększających stopień społecznej szkodliwości czynu, ale to nie powinien być jedyny czynnik określający przesłanki tej instytucji sądowego wymiaru kary, zaś konsekwencje związane ze spełnieniem tych przesłanek nie powinny odnosić się do górnej granicy ustawowego zagrożenia. Jeżeli zaś w przypadku konkretnego zachowania istnieją szczególne, typowe okoliczności znacznie zwiększające lub zmniejszające jego społeczną szkodliwość, to należy zastanowić się nad wprowadzeniem do Kodeksu karnego typów zmodyfikowanych. Oczywiście problemem będzie określenie ich górnej granicy ustawowego zagrożenia w sytuacji, w której nie budujemy na nowo siatki ustawowego zagrożenia za dane zachowanie realizujące znamiona różnych typów, tj. podstawowych i zmodyfikowanych, tylko wprowadzamy nowy przepis regulujący typ kwalifikowany. Bardzo trudno jest wtedy uzasadnić podwyższenie górnej granicy ustawowego zagrożenia (skoro górna granica zawarta w dotychczasowym typie powinna uwzględniać także stopień społecznej szkodliwości zachowań, które mają być zaliczane do typu kwalifikowanego).

Reasumując poczynione dotychczas rozważania, należy przyjąć, iż ze względu na znaczenie zasady winy w polskim prawie karnym ustawodawca ma dużo większe możliwości przy ustanawianiu przesłanek nadzwyczajnego złagodzenia kary niż jej nadzwyczajnego obostrzenia; o nadzwyczajnym obostrzeniu kary powinny w każdym przypadku decydować okoliczności wpływające zasadniczo na stopień społecznej szkodliwości czynu (przy czym pierwszeństwo powinna mieć konstrukcja typów zmodyfikowanych) – niekoniecznie jako jedyne – z tego względu, że ograniczenie się do okoliczności przynależnych do innej ze wskazanych na początku opracowania kategorii i tak nie będzie w stanie uzasadnić wymierzenia kary powyżej tej wyznaczonej przez stopień społecznej szkodliwości popełnionego czynu zabronionego. Chyba że wprost powiemy, że chodzi o sytuacje, w których ze względu na funkcję ochronną prawa karnego konieczne jest ograniczenie limitującej funkcji winy w tej sytuacji. Uwzględniając perspektywę konstytucyjną, należy

413 Zob. jednak rozważania powyżej.

jednak postulować, aby funkcje prawa karnego czy cele polityki kryminalnej starać się osiągać przy pomocy kary nieprzekraczającej górnej granicy ustawowego zagrożenia, zaś w przypadku konstrukcji nadzwyczajnego wymiaru kary w większym stopniu sięgać do konsekwencji niezwiązanych bezpośrednio z wysokością wymierzanej kary. Jeżeli zaś zaakceptujemy tezę, że granice ustawowego zagrożenia wyznacza nam stopień społecznej szkodliwości potencjalnych zachowań realizujących znamiona typu czynu zabronionego, a wymierzona kara nigdy nie może przekraczać stopnia winy, to trzeba przyjąć, że górna granica ustawowego zagrożenia odpowiada maksymalnemu możliwemu do wyobrażenia stopniowi społecznej szkodliwości zachowania realizującego znamiona czynu zabronionego, tj. uwzględniającemu wszystkie atypowe, indywidualizujące okoliczności wpływające na zwiększenie stopnia społecznej szkodliwości, w tym naruszenie innego dobra prawnego/realizację znamion innego typu czynu. W konsekwencji wymierzenie kary w górnej granicy ustawowego zagrożenia w przypadku zachowania „typowego”, realizującego znamiona typu czynu zabronionego, może być uznane za sprzeczne z zasadą winy, ale nie w aspekcie stopnia zawinienia, tylko przypisanego zakresu stopnia społecznej szkodliwości, na które rzutuje się ten stopień zawinienia. Podkreślenia wymaga przy tym, że dolna granica ustawowego zagrożenia może być wyznaczana przez stopień społecznej szkodliwości typowego zachowania realizującego znamiona typu czynu zabronionego. Po pierwsze, ustawodawca wprowadzając konstrukcję znikomego stopnia społecznej szkodliwości czynu, zakłada, że zachowania atypowe w ogóle nie stanowią przestępstwa – tym bardziej nie będą one wyznaczały dolnej granicy ustawowego zagrożenia; po drugie, w przypadku nadzwyczajnego złagodzenia kary mamy otwartą klauzulę pozwalającą na zastosowanie tej konstrukcji nie tylko wtedy, gdy mamy zmniejszony stopień zawinienia, ale także atypowy stopień społecznej szkodliwości nie sięgający jednak znikomego. Po trzecie, przesłankami większości przepisów zezwalających na wyjście poza dolną granicę ustawowego zagrożenia, ale nie statuujących instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary, są okoliczności związane z celami, jakie kara ma osiągnąć w stosunku do konkretnego skazanego; nie ma zatem potrzeby, aby te same cele wyznaczały dolną granicę ustawowego zagrożenia. Konkludując, można by stwierdzić, że jeżeli chodzi o wymiar kary, to „droga w dół jest otwarta”.

Na marginesie tylko należy odnieść się do tych poglądów, które podważają zasadność posługiwania się dolnymi granicami ustawowego zagrożenia, skoro i tak z perspektywy gwarancyjnej nie mają one większego znaczenia. Wydaje się jednak, że określenie dolnej granicy ustawowego zagrożenia ma duże znaczenie z perspektywy realizacji funkcji komunikacyjnej prawa karnego. Pozwala nam bowiem określić, za jak bardzo społecznie szkodliwą uznaje ustawodawca określoną kategorię zachowań realizujących znamiona konkretnego typu czynu zabronionego. Nie sposób nie zauważyć, że ta funkcja jest w rzeczywistości tylko w pewnym zakresie realizowana przez górną granicę ustawowego zagrożenia⁴¹⁴, dlatego że uwzględnia ona też zachowania, które są atypowe z perspektywy realizacji znamion danego typu, choćby z tego względu, że dodatkowo stanowią one atak na inne dobra chronione prawem. Rezygnacja z dolnej granicy ustawowego zagrożenia oznaczałaby, że ta ocena ustawodawcy staje się nieczytelna.

Analiza przepisów regulujących nadzwyczajne złagodzenie i obostrzenie dokonywana w szerszej perspektywie modyfikacji konsekwencji prawnokarnych czynów ze względu na wystąpienie okoliczności szczególnych (np. odstępianie od wymiaru kary) pozwala postawić tezę, że mamy w tym przypadku do czynienia z systemem, który nie jest wewnętrznie spójny i to na wielu płaszczyznach, w tym na płaszczyźnie konstruowania prawnokarnych konsekwencji wystąpienia danych okoliczności: mogą one stanowić albo znamię modyfikujące typu czynu zabronionego, albo okoliczność stanowiącą podstawę nadzwyczajnego złagodzenia kary lub odstępiania od jej wymierzenia. Przykładowo stan nietrzeźwości niekiedy stanowi okoliczność decydującą o nadzwyczajnym obostrzeniu kary, niekiedy jest zwykłą okolicznością, którą sąd winien brać pod uwagę na niekorzyść sprawcy, wymierzając mu karę, podczas gdy – w perspektywie modelowej – powinien stanowić okoliczność stanowiącą znamię modyfikujące typu czynu zabronionego. Naprawienie szkody czasami stanowi podstawę dla nadzwyczajnego złagodzenia kary, czasami dla niepodlegania karze.

Analizie można także poddać spójność przyjętych w Kodeksie karnym metod nadzwyczajnego obostrzenia i złagodzenia kary. Truizmem

414 Wbrew temu, co przyjmuje większość osób relacjonujących popełnienie konkretnych przestępstw, dla których punktem odniesienia jest właśnie górna granica ustawowego zagrożenia.

jest twierdzenie, że w przypadku nadzwyczajnego złagodzenia znając wymierzoną sprawcy karę, można z niej zazwyczaj⁴¹⁵ wnioskować, czy została zastosowana ta instytucja, czy też nie; kara nadzwyczajnie złagodzona nie mieści się bowiem w granicach ustawowego zagrożenia. Z tego też względu zasadniczo nadzwyczajne złagodzenie kary ma charakter fakultatywny. Przy stosunkowo ogólnie zarysowanych okolicznościach stanowiących podstawę jego zastosowania, które nie wykluczają popełnienia czynu zabronionego o społecznej szkodliwości sytuującej wymiar kary w górnych granicach ustawowego zagrożenia, przy występowaniu niekiedy jedynej okoliczności nakazującej obniżenie wymiaru kary, jaką jest najczęściej zmniejszony stopień zawinienia (może być też nieznacznie), kara poza granicami ustawowego zagrożenia mogłaby być uznana za nieadekwatnie łagodną. Z drugiej strony, ze względu na kategorię wyrażoną zasadę winy, nie powinno budzić wątpliwości, że niekiedy nadzwyczajne złagodzenie kary przybiera charakter obligatoryjny; mianowicie, gdy zwyczajny wymiar kary skutkowałby wymierzeniem dolegliwości przekraczającej stopień winy. Przyjęcie, że w takich sytuacjach sąd ma obowiązek, a nie tylko możliwość wymierzenia kary nadzwyczajnie złagodzonej, pozwala na odmienną od przyjmowanej w doktrynie⁴¹⁶ i w orzecznictwie⁴¹⁷ wykładnię art. 57 § 3 k.k. W przypadku zbiegu obligatoryjnej podstawy nadzwyczajnego obostrzenia kary z podstawą nadzwyczajnego złagodzenia, która *in abstracto* jest fakultatywna, ale ze względu na zakaz wymiaru kary powyżej stopnia winy ma charakter obligatoryjny *in concreto*, mamy do czynienia ze zbiegiem dwóch obligatoryjnych podstaw nadzwyczajnego wymiaru kary, co skutkuje koniecznością zastosowania art. 57 § 2 k.k., a nie art. 57 § 3 k.k.

W przypadku kary nadzwyczajnie obostrzonej nie ma możliwości stwierdzenia w każdym przypadku, czy kara wymierzona za dane przestępstwo jest nadzwyczajnie obostrzona, czy też nie, co jest związane m.in. z tym, że nie ma jednej metody obostrzania kary – jest ona zależna od okoliczności uzasadniających jej zastosowanie, przy czym rzadko kiedy, o ile w ogóle, można znaleźć uzasadnienie przyjęcia takiej

415 Nie można jednak zapomnieć o art. 37a k.k. w aktualnie obowiązującym brzmieniu, który daje podstawy do wymierzenia kar wolnościowych pomimo tego, że w granicach ustawowego zagrożenia jest przewidziana jedynie kara pozbawienia wolności.

416 Zob. J. Majewski, w: *Kodeks...*, 2024.

417 Zob. wyrok SN z 20 listopada 2024 r., III KK 449/24.

a nie innej metody⁴¹⁸. Generalnie nadzwyczajne obostrzenie polega na wymierzeniu kary powyżej dolnej granicy (czasami powyżej dolnej granicy zaostrożonej w określony sposób), na możliwości wymierzenia kary powyżej górnej granicy odpowiednio obostrzonej albo na konieczności wymierzenia kary izolacyjnej (rezygnacja z kar wolnościowych)⁴¹⁹. W tym przypadku nie sposób nie postawić pytania, czy jeżeli kara mieści się w granicach ustawowego zagrożenia, to w konkretnym przypadku w dalszym ciągu mamy do czynienia z karą nadzwyczajnie obostrzoną? Wydaje się, że należy jednak rozróżnić sytuację, w której spełnione są przesłanki konkretnej instytucji sądowego wymiaru kary, np. recydywy wielokrotnej, od związanych z nią konsekwencji, które wykraczają poza zaostrożenie kary i zgodnie z przyjętym w niniejszym opracowaniu stanowiskiem – powinny wykraczać. Innymi słowy, efektem zaistnienia przesłanek konkretnej konstrukcji zaliczanej do instytucji nadzwyczajnego obostrzenia kary powinno być nie wyjście poza górną granicę ustawowego zagrożenia – ona jest określona i tak bardzo wysoko, ale przykładowo, zaostrożenie przesłanek zastosowania środków probacyjnych czy zatarcia skazania⁴²⁰.

Jak już zostało wielokrotnie wspomniane, możemy wyodrębnić wymiar kary w granicach ustawowego zagrożenia, wymiar kary poza granicami, ale będący zwyczajnym wymiarem kary i nadzwyczajny wymiar kary. Na koniec należy zatem odpowiedzieć na pytanie, czy zasadne jest w dalszym ciągu wyróżnianie zwyczajnego i nadzwyczajnego wymiaru kary, skoro kara wymierzona poza granicami ustawowego zagrożenia nie musi stanowić nadzwyczajnego wymiaru kary, a kara wymierzona w jego ramach – czasami jest karą nadzwyczajnie obostrzoną. Wydaje się, że takie rozróżnienie jest uzasadnione szczególnie w przypadku nadzwyczajnego złagodzenia, ze względu na funkcję komunikacyjną, jaką pełni prawo karne i ze względu na potrzeby prewencji generalnej.

418 Na różnorodność technik nadzwyczajnego obostrzania kary wskazywano już niejednokrotnie w doktrynie. Zob. przykładowo J. Raglewski, *Nadzwyczajne...*, § 15, nb. 5.

419 Jak podnosi się w doktrynie, brak jest w Kodeksie karnym definicji nadzwyczajnego obostrzenia kary, Kodeks nie określa ani jej istoty, ani generalnie zakreślonych, tj. w oderwaniu od konkretnej instytucji, reguł obostrzania. Zob. R. Kokot, *Nadzwyczajny...*, s. 123.

420 W doktrynie wysuwano już postulaty, zgodnie z którymi „sam jednak czynnik wielokrotności powrotów do przestępstwa nie powinien być podstawą do zgeneralizowanego, nadzwyczajnego wymiaru kary” – B. Janiszewski, *Recydywa...*, s. 181, cyt. za M. Byczyk, *O niekonstytucyjności...*, s. 22.

Informacja o wymierzeniu kary 4 lat pozbawienia wolności za zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem będzie w sposób prawidłowy kształtowała świadomość prawną społeczeństwa i pozwoli na odbiór tej kary jako sprawiedliwej tylko i wyłącznie w sytuacji, w której do opinii publicznej dotrze komunikat, że kara ta jest karą nadzwyczajnie złagodzoną ze względu na wystąpienie szczególnych, atypowych okoliczności, jak chociażby działanie sprawcy w stanie znacznie ograniczonej poczytalności, graniczącej z niepoczytalnością.

Inne powody będą przemawiały za wyodrębnianiem spośród konstrukcji zezwalających na wymiar kary poza granicami ustawowego zagrożenia tzw. zwyczajnego i nadzwyczajnego wymiaru kary. Należy zwrócić uwagę, że o ile nie budziło większych wątpliwości, czy dana konstrukcja stanowi nadzwyczajny wymiar kary, czy mieści się w ramach granic ustawowego zagrożenia, o tyle nie ma i nie było nigdy w doktrynie jednomyślności⁴²¹ co do tego, czy konstrukcja opisana w przepisie pozwalającym wymierzyć karę poza granicami przewidzianymi w przepisie typizującym modyfikuje granice ustawowego zagrożenia, czy stanowi przykład instytucji sądowego wymiaru kary, ale mieszczącej się w ramach tzw. zwykłego wymiaru kary. Analiza tych spornych przepisów prowadzi do wniosku, że w większości, ze względu na potrzebę osiągnięcia celów kary, dopuszczają one wymierzenie kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia albo kary łagodniejszego rodzaju⁴²². Bardzo rzadko natomiast w przepisach stanowiących podstawę ich zastosowania są opisane okoliczności związane z konkretnym czynem czy nawet z osobą sprawcy, które samodzielnie miałyby uzasadniać wyjście poza dolną granicę ustawowego zagrożenia⁴²³. Najczęściej punktem wyjścia są generalnie zakreślone granice ustawowego zagrożenia i potrzeba osiągnięcia w konkretnym przypadku celów kary, nakazująca wyjście poza te granice. Postulat, aby wszystkie te przepisy modyfikowały granice ustawowego zagrożenia, jest trudny do przyjęcia ze względu chociażby na to, że stanowią one punkt odniesienia dla wielu instytucji w prawie karnym i nie powinny być modyfikowane przez konieczność

421 Szczególnie po akceptacji tezy, że granice ustawowego zagrożenia nie są wyznaczone jedynie przez tzw. przepisy typizujące.

422 Zob. V. Konarska-Wrzonek, *Modyfikacje...*, s. 63 i n.

423 Zasadnie wskazuje się bowiem w doktrynie, że nadzwyczajny wymiar kary ma zawsze bardzo skonkretyzowane poważne przyczyny związane czy to z czynem, czy to z osobą sprawcy – V. Konarska-Wrzonek, *Modyfikacje...*, s. 60.

osiągnięcia celów kary w stosunku do konkretnego skazanego. Spójność systemu uzasadnia zatem wyodrębnienie tych trzech kategorii wymiaru kary (tj. w ramach ustawowego zagrożenia, poza granicami ustawowego zagrożenia, ale w ramach zwyczajnego wymiaru kary oraz jako nadzwyczajny wymiar kary), ale powinny istnieć jasne kryteria decydujące o tym, do której z nich przypisać dany przypadek. A takie kryteria nie zostały dotychczas wypracowane ani przez doktrynę, ani przez orzecznictwo, a zaliczenie do którejś z trzech kategorii wynika wielokrotnie z bieżących uwarunkowań wpływających na kształt polityki kryminalnej państwa.

Literatura

- Aarnio A., *On Paradigm of Legal Dogmatics – Problems of Scientific Progress in Legal Research*, w: *Contemporary Conceptions of Law*, red. P. Trappe, Wiesbaden 1982.
- Barczak-Oplustil A., *Dyrektywy wymiaru kary łącznej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Barczak-Oplustil A., Małecki M., Tarapata S., Iwański M., *Ekspertryza. Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z dnia 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 762)*, „Krakowski Instytut Prawa Karnego” z 19 lipca 2022 r., <https://kipk.pl/ekspertyzy/populistyczna-nowelizacja-prawa-karnego/>, dostęp: 30 stycznia 2025 r.
- Barczak-Oplustil A., *Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Zarys problemu*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, nr 2.
- Bielski M., *Normatywne mechanizmy zapobiegające przyjęciu realnego zbiegu przestępstw jako negatywna przesłanka zastosowania instytucji kary łącznej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Bieniek M., *Glosa do wyroku SN z dnia 22 lutego 1983 r., IV KR 5/83*, „Nowe Prawo” 1984, nr 5.
- Błachnio-Parzych A., *Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej*, Warszawa 2016.
- Błaszczak W., Glastner J., *Lex retro non agit czy nullum crimen sine lege*, „Państwo i Prawo” 1985, nr 4.
- Bogdan G., w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2013.

- Bogdan G., *Problematyka wymiaru kary łącznej w ustawodawstwach karnych Niemiec, Austrii i Szwajcarii*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Bojańczyk A., *Z problematyki relacji między odpowiedzialnością dyscyplinarną i karną (na przykładzie odpowiedzialności dyscyplinarnej zawodów prawniczych)*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 9.
- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2004.
- Bojarski T., *Kilka uwag na temat relacji między odpowiedzialnością dyscyplinarną a karną*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 3.
- Bojarski T., w: *System prawa karnego. Tom 2. Źródła Prawa Karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011.
- Bosek L., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Bruckmüller K., Altrichter K., *Cross-border victim in Austria*, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- Brudzik M., Zagrodnik J., w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Warszawa 2024.
- Buchała K., Cwiąkowski Z., Szewczyk M., Zoll A., *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, red. K. Buchała, Warszawa 1994.
- Buchała K., *Direktywy sądowego wymiaru kary*, Warszawa 1964.
- Buchała K., Krazue Z., *Dwugłos na temat „warunkowe zawieszenie wykonania kary a wyrok łączony”*, „Palestra” 1978, nr 5–6.
- Buchała K., *Wymiar kary łącznej*, „Państwo i Prawo” 1972, z. 1.
- Budyn-Kulik M., *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Lex 2025.
- Budyn-Kulik M., *Wykroczenia – małe przestępstwa, czy czyny o charakterze administracyjnym*, w: *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017.
- Byczyński M., *O niekonstytucyjności tzw. recydywy w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 11.
- Christie N., *Conflicts as property*, „The British Journal of Criminology” 1977, z. 17 (1).
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994.
- Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, red. E. Ostaszewska-Żuk, Warszawa 2016, https://pl.boell.org/sites/default/files/cudzoziemcy_w_polsce_podrecznik.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Cwiąkowski Z., *O niektórych pojęciach związanych z wymiarem kary*, „Nowe Prawo” 1989, nr 4.
- Czarnecki P., *Postępowanie dyscyplinarne wobec osób wykonujących prawnicze zawody zaufania publicznego*, Warszawa 2013.

- Dąbrowska-Kardas M., *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Warszawa 2012.
- Daniluk M., *Idealny zbieg wykroczenia z przestępstwem*, w: *Aktualne problemy konstytucyjne w świetle wniosków, pytań prawnych i skarg konstytucyjnych do Trybunału Konstytucyjnego 2010 – 2012*, red. P. Daniluk, M. Laskowska, Warszawa 2013.
- Dębski R., *Współdziałanie przy przestępstwie indywidualnym w ujęciu nowego kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 2002, z. 6.
- Drabik L., Sobol E., *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2007.
- Drechsler K.H., *Die mitbestrafte Tat (Straflose Vor- und Nachtat)*, Borna–Leipzig 1936.
- Dziergawka A., *Reguły intertemporalne związane z orzekaniem kary łącznej w warunkach art. 81 Tarczy 4.0*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 11–12.
- Fila K., *Domniemanie w polskim prawie karnym*, Warszawa 2023.
- Florczak-Wątor M., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023.
- Gardocki L., *Prawnokarna problematyka sędziowskiej odpowiedzialności dyscyplinarnej*, w: *Przestępstwo–kara–polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, Kraków 2006.
- Giezek J., *Dyrektywy wymiaru kary łącznej*, w: *Dyrektywy sądowego wymiaru kary*, red. J. Majewski, Warszawa 2014.
- Giezek J., Gruszecka D., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012.
- Giezek J., *Integrowanie wielości zachowań (czynów) jako podstawa mechanizmu redukującego odpowiedzialność karną*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Giezek J., Kardas P., *Mechanizmy redukcyjne przy wielości przestępstw a kolizja ustaw w czasie*, w: *Reguły intertemporalne w prawie karnym. Pokłosie XV Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Warszawa 2019.
- Giezek J., Kardas P., *Nowe uregulowanie ciągłości popełnienia przestępstwa i wykroczenia (art. 12 § 2 kodeksu karnego oraz 10a kodeksu wykroczeń)*, „Palestra” 2019, nr 1–2.
- Giezek J., Kardas P., *O kryteriach obiektywnego oraz subiektywnego przypisania z punktu widzenia podstaw odpowiedzialności karnej – uwagi wprowadzające*, w: *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016.
- Giezek J., Kardas P., *O modelach ciągłości popełnienia przestępstwa oraz przejawach jej instrumentacji w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 7–8.
- Giezek J., Kardas P., *O normatywnej istocie i funkcjach mechanizmów redukujących odpowiedzialność karną w ujęciu teoretycznym, dogmatycznym oraz kryminalno-politycznym*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Giezek J., *Kilka uwag o modyfikacji podstaw wymiaru kary łącznej*, w: *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r.*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015.

- Giezek J., Kokot R., *O problemach związanych z kumulacją podstaw regresji i progresji karania*, w: *Współczesne oblicze prawa karnego, prawa wykroczeń, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Violetcie Konarskiej-Wrzosek*, red. J.C. Bojarski, N. Daško, J. Lachowski, T. Oczkowski, A. Ziółkowska, Warszawa 2023.
- Giezek J., Lipiński K., *Kara łączna oraz modele jej wymiaru – próba nowego spojrzenia*, w: *Ostatnio wprowadzone oraz zapowiadane zmiany w Kodeksie karnym z perspektywy racjonalnej polityki kryminalnej*, red. J. Majewski, Warszawa 2026 (w druku).
- Giezek J., *O możliwości naukowego uzasadnienia zmiany modelu odpowiedzialności karnej*, „Państwo i Prawo” 2017, z. 2.
- Giezek J., *O sankcjach alternatywnych oraz możliwości wyboru rodzaju wymierzonej kary*, „Palestra” 2015, nr 7–8.
- Giezek J., *Okoliczności wpływające na wymiar kary a modyfikujące znamiona czynu zabronionego*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Giezek J., *Tożsamość czynu jako podstawa różnicowania mechanizmów redukujących odpowiedzialność karną*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr XLIII.
- Giezek J., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Giezek J., *Zbieg przepisów a konstrukcja przestępstwa ciągłego*, w: *Zbieg przepisów i zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006.
- Giezek J., *Znamiona modyfikujące typ czynu zabronionego a okoliczności wpływające na wymiar kary*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Brzezińska, J. Giezek, Warszawa 2017.
- Giętkowski R., *Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie polskim*, Gdańsk 2013.
- Gizbert-Studnicki T., *Zasady i reguły prawne*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 3.
- Gregorczyk D., *Administracyjne kary pieniężne w nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego*, w: *Nowe instytucje procesowe w postępowaniu administracyjnym w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego z dnia 7 kwietnia 2017 roku*, red. A. Gronkiewicz, A. Ziółkowska, Katowice 2017.
- Grzegorzczak P., Weitz K., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Harasimowicz M., *Nowy model kary łącznej. Aspekty materialnoprawne*, Kraków 2022.
- Harasimowicz M., *O sumowaniu kar słów kilka (uwagi krytyczne)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2019, z. 1.
- Heine G., *Unterschiedung zwischen Straftaten und Ordnungswidrigkeiten*, „Jurisprudenz” 1999, t. 12.
- Hellwege Ph., Soniewicka M., *Law and Interdisciplinarity*, w: *Law and Interdisciplinarity*, red. Ph. Hellwege, M. Soniewicka, Tuebingen 2004.
- Hryniewicz-Lach E., *Cross-border victims in Poland*, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.

- Informacja o wynikach kontroli: Realizacja zadań Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości*, KPB.430.010.2021, Nr ewid. 132/2021/P/20/037/KPB, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa, 2 sierpnia 2021 r., <https://www.nik.gov.pl/plik/id,24738,vp,27486.pdf>, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Izydorzyc J., *Aksjologiczne uzasadnienie obowiązywania zasady legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Lublin 2015.
- Janczukowicz K., *O pojęciu „zagrożenia karą” w świetle obowiązującego prawa karnego*, „Nowe Prawo” 1990, nr 1–3.
- Janiszewski B., *Recydywa wielokrotna w prawie karnym. Zagadnienia nadzwyczajnego wymiaru kary*, Poznań–Warszawa 1992.
- Joint Statement in Reaction to the Council Position on the Victims’ Rights Directive Revision*, Victim Support Europe, 4 lipca 2024 r., <https://victim-support.eu/news/joint-statement-in-reaction-to-the-council-position-on-the-victims-rights-directive-revision/>, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Kaczmarek T., *Ekstraneus jako współdziałający w popełnieniu przestępstwa indywidualnego – problemy sporne*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Giezek, J. Brzezińska, Warszawa 2017.
- Kaczmarek T., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, Wrocław 1980.
- Kaczmarek T., *Recenzja książki Janusza Raglewskiego, Model nadzwyczajnego złagodzenia kary w polskim systemie prawa karnego. Analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 6.
- Kaczmarek T., *Sporne problemy odpowiedzialności karnej ekstraneusa za współsprawstwo do przestępstw indywidualnych*, w: *Nauka wobec prawdy sądowej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zdzisława Kęgla*, red. R. Jaworski, M. Szostak, Wrocław 2005.
- Kaczor R., *Limitująca funkcja winy przy wymiarze kary*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 11–12.
- Kaftal A., *Przestępstwo ciągłe w prawie karnym*, Warszawa 1985.
- Kala D., Klubińska M., *Kara łączna w projektach nowelizacji Kodeksu karnego – wybrane zagadnienia*, „Kwartalnik Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2014, nr 13.
- Kala D., *Postępowanie w przedmiocie wydania wyroku łącznego. Zagadnienia karno-materialne i procesowe*, Toruń 2003.
- Kamiński M., *Prawo administracyjne intertemporalne*, Warszawa 2011.
- Kardas P., *„Idealny zbieg przestępstw” jako problem teoretyczny, dogmatyczny i kryminalnopolityczny*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, z. 3.
- Kardas P., Bielski M., *Kara łączna i ciąg przestępstw*, w: *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.

- Kardas P., *Czy decyzje procesowe prokuratora mogą ograniczać sąd w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości: perspektywa modelowa i zmiany ustawodawcze*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2025, nr 4, <https://doi.org/10.60677/CPKiNP2025.4.4>.
- Kardas P., *Głos w dyskusji, w: Zbieg przepisów oraz zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006.
- Kardas P., *Instytucja prawa łaski w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2025.
- Kardas P., *Jeden czy dwa modele wymiaru kary łącznej? O paradoksach nowej regulacji kary łącznej*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 11.
- Kardas P., *Kara łączna i ciąg przestępstw*, w: *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.
- Kardas P., *Kilka uwag o sposobach rozstrzygania sporów dotyczących sprawczego współdziałania w popełnieniu przestępstwa indywidualnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 43.
- Kardas P., Majewski J., *Kilka uwag o kwestii tzw. rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy w prawie karnym i sposobach jej rozstrzygania*, w: *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora K. Buchały*, red. Z. Ćwiąkański, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994.
- Kardas P., *O istocie tzw., mechanizmów redukcyjnych, ich celu i funkcjach*, w: *System Prawa Karnego. Tom 4*, Warszawa 2013.
- Kardas P., *O relacjach między strukturą przestępstwa a dekodowanymi z przepisów prawa karnego strukturami normatywnymi*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012, z. 4.
- Kardas P., *Pozorny i pomijalny zbieg przestępstw oraz ciągłość popełnienia przestępstwa*, w: *System prawa karnego. T. 4. Nauka o przestępstwie. Wylączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2017.
- Kardas P., *Problem warunkowego zawieszenia wykonania kary w kontekście zasad wymiaru kary łącznej oraz reguł intertemporalnych*, w: *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie*, red. J. Majewski, Toruń 2013.
- Kardas P., *Przestępstwo ciągłe w prawie karnym materialnym. Analiza konstrukcji modelowych na tle pojęcia czynu, zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw*, Kraków 1999.
- Kardas P., *Refleksje po dziesięciu latach obowiązywania kodeksu karnego z 1997 r. (Uwagi o przyjmowanych kryteriach i metodach oceny obowiązującej kodyfikacji karnej)*, w: *Kodeks karny i kodeks postępowania karnego po dziesięciu latach obowiązywania. Ocena i zmian*, red. M. Mozgawa, K. Dudka, Warszawa 2009.
- Kardas P., *Teoretyczne aspekty ustawowego modelu rozstrzygania zbiegu przepisów typizujących wykroczenia oraz wieloczynowego zbiegu wykroczeń*, w: *Nowy model prawa wykroczeń. Teoria. Praktyka. Przyszłość*, red. W. Wróbel, M. Małecki, M. Pyrcak-Górowska, D. Zajac, Kraków 2024, <https://www.doi.org/10.60677/kipk9788395965593>.
- Kardas P., *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001.

- Kardas P., *Typy zmodyfikowane ze względu na podmiot jako szczególna odmiana tzw. przestępstw indywidualnych a formy współdziałania przestępnego*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Giezek, J. Brzezińska, Warszawa 2017.
- Kardas P., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Kardas P., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część 2*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Kardas P., w: *System Prawa Karnego. T. 4. Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013.
- Kardas P., *Wymiar kary łącznej*, w: *System prawa karnego. Tom 5. Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2017.
- Kardas P., *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna*, Warszawa 2011.
- Kardas P., *Zbieg przestępstw czy zbieg kar? Rozważania o podstawie wymiaru kary łącznej w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r.*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, z. 3.
- Kardas P., *Zbieg przestępstw i kara łączna w polskim prawie karnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013, Sectio G, Vol. LX, 2.
- Kaufmann A., *Rechtsphilosophie, Rechtstheorie, Rechtsdogmatik*, w: *Einfuehrung in die Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, red. W. Hassemer, Berlin 2016.
- Kędzior S., *Okoliczności wpływające na surowszy wymiar kary a znamiona strony podmiotowej*, 2023, niepublikowana praca magisterska.
- Kluza J., *Aspekty intertemporalne kary łącznej ze szczególnym uwzględnieniem zmian wynikających z nowelizacji kodeksu karnego z 19.06.2020 r.*, „Palestra” 2022, nr 2.
- Kochanowski J., *Redukcja odpowiedzialności karnej. Analiza i ocena założeń Kodeksu karnego z 1997 r. na tle innych polskich kodyfikacji karnych*, Warszawa 2000.
- Kodeks karny. Tom I. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Kokot R., *Nadzwyczajny wymiar kary – kilka uwag i kontrowersji*, „Nowe Kodyfikacje Prawa Karnego” 2009, t. XXV.
- Konarska-Wrzosek V., *Modyfikacje w zakresie ustawowych zagrożeń karnych przewidziane w ramach zwykłego sądowego wymiaru kary*, w: *Nadzwyczajny wymiar kary*, red. J. Majewski, Toruń 2009.
- Konarska-Wrzosek V., w: A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski, I. Zgoliński, A. Ziółkowska, V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Koper R., *Stosowanie instytucji skazania bez rozprawy w sprawach złożonych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2002, nr 4.
- Kostarczyk-Gryszka J., *Problem granic realnego zbiegu przestępstw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1968, nr 37.
- Kozielewicz W., *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziego za wykroczenie*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. II, Warszawa 2012.

- Kozielewicz W., *Stosowanie prawa karnego materialnego i procesowego w postępowaniu dyscyplinarnym w sprawach sędziów (zarys problematyki)*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Kozielewicz W., *Wpływ instytucji prawa karnego materialnego i procesowego na wykładnię i stosowanie przepisów o odpowiedzialności dyscyplinarnej radców prawnych*, „Themis Polska Nova” 2013, nr 2.
- Król-Bogomilska M., *Penalizacja naruszeń prawa konkurencji w polskim systemie prawa-monolit czy hybryda*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. II, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.
- Królikowski M., *Funkcjonalność dogmatyki prawa karnego*, Warszawa 2025.
- Królikowski M., *Wokół problemów z zasadą nullum poena sine lege przy dostosowaniu kary orzeczonej w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2008, z. 2.
- Królikowski M., *Wynaturzenia prawa karnego a potrzeba mechanizmów redukcji odpowiedzialności karnej*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, Warszawa 2015.
- Królikowski M., Żółtek S., w: *Kodeks karny. Komentarz, Tom I, Część ogólna*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Kruk E., *Sankcja administracyjna*, Lublin 2013.
- Kubicki L., *Projekt prawa o wykroczeniach*, „Państwo i Prawo” 1961, z. 10.
- Kulesza J., *Problemy teorii kryminalizacji. Studium z zakresu prawa karnego i konstytucyjnego*, Łódź 2017.
- Kulik M., Błotnicki M., *Petty Offences in Poland Between Criminal Law and Administrative Law*, „Croatian and Comparative Public Administration” 2021, nr 3.
- Kulik M., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2002 r. (I KZP 1/2002)*, „Palestra” 2003, nr 1–2.
- Kulik M., *Przestępstwa współukarane w polskim prawie karnym*, Lublin 2021.
- Kulik M., *Tzw. czynność towarzysząca w świetle reguł wyłączania wielości ocen w sprawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009, nr 2.
- Kulik M., w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2024.
- Kulik M., Wąsek A., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
- Kulik M., *Wyrok łączny w praktyce sądowej w latach 2012–2013*, „Prawo w Działaniu” 2015, nr 23.
- Kunicka-Michalska B., Kulesza J., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2025.
- Kwiatkowski Z., w: *System Prawa Karnego Procesowego. Tom V. Sądy i inne organy postępowania karnego*, red. Z. Kwiatkowski, Warszawa 2015.
- Lachowski J., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023.
- Lachowski J., *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010.

- Laskowski M., *Czy odpowiedzialność dyscyplinarna jest rodzajem odpowiedzialności karnej?*, „Themis Polska Nova” 2013, nr 1.
- Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- Leżak K.J., „Korzystność” wyroku łącznego. *Analiza orzecznictwa sądowego i poglądów doktryny na tle polskich rozwiązań normatywnych*, Warszawa 2022.
- Leżak K.J., *Racjonalny system wymiaru kary łącznej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2020, t. CXX/2.
- Limburska A., *Aktualne zagadnienia intertemporalne związane z instytucją kary łącznej*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 2.
- Limburska A., *Miejsce niesprawczych form przestępnego współdziałania w reżimie odpowiedzialności ekstraneusa za typ znamieny okolicznością osobistą*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2025, t. 87, nr 2.
- Lipiński K., *Wzorce osobowe w prawie karnym*, Warszawa 2020.
- Liszewska A., *Odpowiedzialność karna za współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych w polskim prawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2004, z. I.
- Liszewska A., *Współdziałanie przestępne w polskim prawie karnym*, Łódź 2004.
- Liszewska A., *Współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych (głos w dyskusji o wykładni 21 § 2 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2020, z. 4.
- Łabuda G., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Łętowski J., *O problemach odpowiedzialności dyscyplinarnej i służbowej w administracji*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 8–9.
- Machlańska J., *Model wymiaru kary za wielość przestępstw. Analiza porównawcza na tle rosyjskiego i polskiego prawa karnego*, niepublikowana rozprawa doktorska, Kraków 2021.
- Majewski J., „Ten sam czyn” jako jedna z przesłanek kumulatywnej kwalifikacji, w: *Zbieg przepisów i zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006.
- Majewski J., Kardas P., *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 10.
- Majewski J., *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015.
- Majewski J., *O „redukcji odpowiedzialności karnej”. Uwagi terminologiczne*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Majewski J., *O konsekwencjach zmiany ustawy w czasie popełniania czynu zabronionego*, w: *Reguły intertemporalne w prawie karnym. Pokłosie XV Bielańskiego Kolo-kwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Warszawa 2019.
- Majewski J., *O ustawowym zagrożeniu i innych pojęciach związanych z nadzwyczajnym wymiarem kary (w języku kodeksu karnego)*, w: *Nadzwyczajny wymiar kary*, red. J. Majewski, Toruń 2009.
- Majewski J., *Prawnokarne przypisanie skutku przy zaniechaniu*, Kraków 1997.
- Majewski J., *Tak zwana kolizja obowiązków w prawie karnym*, Warszawa 2002.

- Majewski J., w: A. Błachnio, J. Kosonoga-Zygmunt, P. Zakrzewski, J. Majewski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024.
- Majewski J., w: *Kodeks Karny. Część ogólna, Tom I, Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Majewski J., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Warszawa 2004.
- Majewski J., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. J. Majewski, Warszawa 2024.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem. Uzupełnienie IV-go Wydania. Orzecznictwo Sądu Najwyższego (R. 1935 Zb. Nr 1–134)*, Lwów 1936.
- Makarewicz J., *Projekt Kodeksu karnego, w redakcji przyjętej w drugim czytaniu przez Sekcję Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej R. P.*, „Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego”, t. V, z. 3, Warszawa 1930.
- Makowski W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1937.
- Małecki M., *Charakter prawny art. 37a k.k.*, „Przegląd Sądowy” 2016, z. 11.
- Małecki M., *Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary, w: Nowelizacja kodeksu karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.
- Malinowska I., Bryk J., *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie*, Szcztytno 2009.
- Manual of Effective and Secure Referrals of Victims*, Victim Support Europe, luty 2020 r., https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1626338096Manualfinalforprint.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Marek A., Gensikowski P., *Konstrukcja czynów współukaranych i jej implikacje praktyczne*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 10.
- Marek A., Lachowski J., *Niektóre problemy wynikające z „jednoczynowości” przestępstwa ciągłego*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 11–12.
- Maroń G., *Przeproszenie, przebaczenie i pojednanie w polskim prawie karnym – wybrane aspekty*, „Prokuratura i Prawo” 2020, z. 3.
- Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008.
- Mechanizmy redukcyjne w prawie karnym*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Merschler Th., *Legal and Theological Dogmatics*, w: *Law and Interdisciplinarity*, red. Ph. Hellwege and M. Soniewicka, Tuebingen 2004.
- Michór D., *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie instrumentami finansowymi*, Warszawa 2009.
- Mikołajewicz J., Paluszkiewicz H., *Rozstrzygnięcia intertemporalne prawa karnego, w: Problematyka intertemporalna w prawie. Zagadnienia podstawowe. Rozstrzygnięcia intertemporalne. Geneza i funkcje*, red. J. Mikołajewicz, Warszawa 2015.
- Mikołajewicz J., *Prawo intertemporalne. Zagadnienia teoretycznoprawne*, Poznań 2000.
- Mozgawa M., Kulik M., *Wybrane zagadnienia z zakresu wzajemnego stosunku odpowiedzialności karnej i administracyjnej*, „Ius Novum” 2016, nr 2.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976.
- National framework for comprehensive victim support*, Victim Support Europe 2022, https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1668091265NationalFrameworkforComprehensiveVictimSupport_compressed.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.

- Nawrocki M., *Glosa do wyroku SN z dnia 14 listopada 2016 r., III KK 273/16*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 7–8, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/numer-7-8-2018>.
- Patryas W., *Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne*, Poznań 1988.
- Pietrzykowski T., *Podstawy prawa intertemporalnego. Zmiany przepisów a problemy stosowania prawa*, Warszawa 2011.
- Pietrzykowski T., *Wsteczne działanie prawa i jego zakaz*, Kraków 2004.
- Pilarczyk Ł., *Analiza odpowiedzialności karnej ekstraneusa za przestępne współdziałanie w odniesieniu do podżegania i pomocnictwa*, „Ius Novum” 2014, nr 4.
- Pilarczyk Ł., *Istota przestępstw indywidualnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, z. 4.
- Pilarczyk Ł., *Postulaty nowelizacji art. 21 § 2 k.k. w zakresie odpowiedzialności karnej ekstraneusa za sprawstwo polecające i kierownicze oraz współsprawstwo przy przestępstwach indywidualnych*, w: *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014.
- Plebanek E., *Wybrane zagadnienia sporne dotyczące wymiaru kary łącznej w trybie wyroku łącznego*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Pohl Ł., *Intraneus w polskim prawie karnym (głos w sprawie wykładni art. 21 § 2 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2018, z. 2.
- Pohl Ł., *Kwalifikacja prawna form popełnienia czynu zabronionego (uwagi na tle kodeksu karnego z 1997 r.)*, w: *Współczesne oblicze prawa karnego prawa wykroczeń kryminologii i polityki kryminalnej*, red. J. Bojarski, N. Daško, J. Lachowski, T. Oczkowski, Warszawa 2023.
- Pohl Ł., *O prawnokarnych ocenach realizowanego w okresie porodu i pod wpływem jego przebiegu nie wykonawczego współdziałania przestępnego matki z osobą dopuszczającą się lub mogącą się dopuścić zabójstwa jej dziecka w tym okresie*, w: *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013.
- Pohl Ł., *O zasadności uchylenia przepisów art. 22 § 1 i 2 Kodeksu karnego (głos w sprawie uniezależnienia odpowiedzialności karnej podżegacza i pomocnika)*, „Prawo w Działaniu” 2023, nr 53.
- Pohl Ł., *Ponownie w sprawie zakresu odpowiedzialności karnej osoby nieletniej według Kodeksu karnego z 1997 r. (zagadnienie form popełnienia czynu zabronionego) – uwagi o metodzie rozwiązania problemu*, „Prawo w Działaniu” 2018, nr 35.
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015.
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2019.
- Pohl Ł., *Strona podmiotowa pomocnictwa w kodeksie karnym z 1997 r. (o potrzebie nowelizacji art. 18 § 3 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 7.
- Pohl Ł., *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne*, Poznań 2007.

- Pohl Ł., *Właściwe podleganie do przestępstwa nieumyślnego (zagadnienia sporne)*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 11.
- Pohl Ł., *Zakres odpowiedzialności karnej nieletniego w Kodeksie karnym z 1997 r. (o konieczności pilnej zmiany art. 10 § 2 k.k. – problem form popełnienia czynu zabronionego)*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 30.
- Pohl Ł., *Zbieg przepisów ustawy i zbieg przestępstw – próba uporządkowania pojęć*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, rok LXII, z. 1.
- Popławski H., *Kryteria stanowiące podstawy rozgraniczenia przestępstw urzędniczych od wykroczeń dyscyplinarnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1961, nr 2.
- Pramono T., Bergauer L., Lehmkühl M.J., Switzerland, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- Proceedings that do justice. Justice for victims of violent crime. Part II*, Fundamental Rights Agency 2019, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-justice-for-victims-of-violent-crime-part-2-proceedings_en.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2012/29/EU establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA – General approach*, 2023/0250(COD), 10255/24, Rada Unii Europejskiej, Brussels, 24 maja 2024 r., <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10255-2024-INIT/en/pdf>, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Raglewski J., *Analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym*, Kraków 2008.
- Raglewski J., *Granice tożsamości czynu – zbieg przepisów ustawy – zbieg przestępstw*, w: *Zbiór orzeczeń z zakresu prawa karnego materialnego – część ogólna z komentarzem*, Casebook, red. J. Raglewski, Kraków 2014.
- Raglewski J., *Model nadzwyczajnego złagodzenia kary w polskim systemie prawa karnego (analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym)*, Kraków 2008.
- Raglewski J., *Nadzwyczajne obostrzenie kary*, w: *System Prawa Karnego. Tom. 5. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2017.
- Rensmann Th., *Inalienable Human Rights*, w: *Law and Interdisciplinarity*, red. Ph. Hellwege, M. Soniewicka, Tuebingen 2004.
- Report on the standing and rights of victims in criminal proceedings*, prepared by B. Bohacik, Rada Europy, European Committee on Crime Problems, Strasbourg, 20 września 2010 r., CDPC (2010) 16.
- Rodzinkiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Warszawa 2007.
- Ruethers B., *Rechtsdogmatik als Schranke des Richterrechts?*, „Jahrbuch des oeffentlichen Rechts der Gegenwart” 2016, nr 64.
- Safe justice for victims of crime. Discussion paper*, Victim Support Europe, luty 2023 r., https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1699611215SafeJusticeforvictimsofCrime_compressed.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.

- Sakowicz A., *Glosa do wyroku sądu apelacyjnego z 22 listopada 2005 r., sygn. AK 168/05*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 10.
- Sharvan O., *Kara łączna na Ukrainie i w Federacji Rosyjskiej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Skoczylas A., *Zagadnienia międzyczasowe w prawie administracyjnym*, w: *Problematyka intertemporalna w prawie. Zagadnienia podstawowe. Rozstrzygnięcia intertemporalne. Geneza i funkcje*, red. J. Mikołajewicz, Warszawa 2015.
- Skorupka J., w: *System prawa karnego procesowego*, t. I, cz. I, red. P. Hofmański, Warszawa 2013.
- Sławiński M., *Dyrektiva pierwszego wyroku z art. 85 k.k. i jej konstytucyjne uwarunkowania – rozważania w perspektywie zasady równości*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Spotowski A., *O redukcji ocen przy zbiegu przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1975, z. 7.
- Spotowski A., *Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976.
- Spotowski A., *Pozorny (pomijalny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976.
- Sroka T., *Konstytucyjne aspekty instytucji kary łącznej. Zagadnienia wybrane*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Sroka T., *Zadania i obowiązki sądu a populizm w prawie karnym materialnym*, Kraków 2025, <https://doi.org/10.60677/kipk9788397470026>.
- Strategia UE w zakresie praw ofiar (2020–2025)*, Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Bruksela, 24 czerwca 2020 r., COM(2020) 258 final.
- Stree W., w: *Schoenke/Schroeder Strafgesetzbuch. Kommentar. 25. Auflage*, red. A. Schönke, H. Schröder, Muenchen 1997.
- Stuntz W.J., Hoffmann J.L., *Defining Crimes. Aspen Casebook Series*, New York 2011.
- Szewczyk M., *Kara łączna w polskim prawie karnym. Rozważania na tle doktryny i orzecznictwa sądowego*, Kraków 1981.
- Szewczyk M., w: K. Buchała, Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, A. Zoll, *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, red. K. Buchała, Warszawa 1994.
- Szumiło-Kulczycka D., *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004.
- Szwarc A.J., „Karny” charakter odpowiedzialności dyscyplinarnej w sporcie, w: *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji 70 urodzin Prof. A. Ratajczaka*, red. A.J. Szwarc, Poznań 1999.
- Świecki D., *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2024.
- Świecki D., *Procesowe aspekty redukcji odpowiedzialności karnej*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.

- Tarapata S., *Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2016.
- Tarapata S., *Obiektywna czy subiektywna przewidywalność. Głos w sprawie sporu dotyczącego nieświadomej nieumyślności*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, z. 1.
- Tarapata S., *Przypisanie sprawstwa skutku w sensie dynamicznym w polskim prawie karnym*, Kraków 2019.
- Tarapata S., *Rozważania na temat aktualnych propozycji ujęcia kryteriów obiektywnego przypisania skutku w ustawie karnej*, w: *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepioł-Jankowska, Warszawa 2014.
- Tarapata S., *W poszukiwaniu granic przypisania odpowiedzialności karnej ekstraneusowi za udział w czynie zabronionym o charakterze indywidualnym*, w: *Prawo karne gospodarcze. Księga jubileuszowa profesora Zbigniewa Cwiągalskiego*, red. P. Kardas, W. Wróbel, M. Małecki, Kraków 2023.
- Tarnawski M., *Nadzwyczajne złagodzenie kary a nadzwyczajne obostrzenie kary*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1976, nr 2.
- Tarnawski M., *Zagadnienia jedności i wielości przestępstw*, Poznań 1977.
- Third-country national victims of trafficking in human beings: detection, identification and protection: National Report 2021 – EMN Poland*, „European Migration Network” z 21 kwietnia 2022 r., https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/publications/third-country-national-victims-trafficking-human-beings-detection-identification-and-protection_en, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Tosza S., *Wielość ocen, czynów i przestępstw we francuskim prawie karnym*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Tożsamość czynu w prawie karnym*, red. P. Wiliński, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Tuleja P., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Tylman J., *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Warszawa 1965.
- Tyszkiewicz L., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
- Uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw. Druk sejmowy nr 207, wersja projektu z dnia 27 stycznia 2016 r.*, Sąd Najwyższy, Biuro Studiów i Analiz, Warszawa, 29 lutego 2016 r., BSA 11–021–38/16.
- Uzasadnienie do projektu Kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1994, z. 3 – wkładka.
- Uzasadnienie projektu ustawy o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19*, druk nr 382, Sejm IX kadencji.
- Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

- Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, w: *Nowe kodeksy karne z uzasadnieniami*, Warszawa 1997.
- Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk 2615, Sejm IX kadencji.
- Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, druk nr 732, Sejm IX kadencji.
- Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, druk nr 207, Sejm VIII kadencji.
- van der Aa S., *Cross-border victim in the Netherlands*, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- van Wijk M.C., *Concurrent Sentencing in Dutch Criminal Law*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Volk K., *Grundkurs StPO*, München 2013.
- Wąsik Z., Witkowski Z., *O potrzebie konstytucjonalizacji zasady lex retro non agit*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 11.
- Wierzbowski M., *Opinia o projekcie ustawy „Przepisy ogólne prawa administracyjnego”*, <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12664874740.pdf>, dostęp: 29 stycznia 2025 r.
- Wiktorek M., *Przyjęcie zlecenia zabójstwa z art. 148a § 1 Kodeksu karnego jako myśl zbrodnia*, „Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2023, nr 1.
- Wiliński P., *Konstytucyjna zasada nulla poena sine lege a instytucja exequatur*, w: *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70 urodzin Profesora Andrzeja Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011.
- Wincenciak M., *Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008.
- Witkowska K., *Idealny zbieg czynów karalnych w Kodeksie wykroczeń a zasada ne bis in idem*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012, nr 2.
- Wniosek z 12.07.2023 dot. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2012/29/UE ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Komisja Europejska, Bruksela, 12 lipca 2023 r., COM(2023) 424 final 2023/0250 (COD).
- Wolter W., *Kumulatywny zbieg przepisów ustawy*, Warszawa 1960.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973.
- Wolter W., *O warunkach orzeczenia kary łącznej*, „Nowe Prawo” 1962, nr 1.
- Wolter W., *Od nadzwyczajnego złagodzenia kary do niepodlegania karze (studium analityczne)*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 3–4.
- Wolter W., *Problem struktury tzw. przestępstwa ciągłego*, „Państwo i Prawo” 1982, nr 1–2.

- Wolter W., *Reguły wyłączania wielości ocen w prawie karnym*, Warszawa 1961.
- Wolter W., *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna. Tom I*, Kraków 1933.
- Wróbel A., *Kara łączna w Królestwie Danii, Królestwie Szwecji oraz Królestwie Norwegii*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Wróbel W., *Zakaz podwójnej karalności i zasada ne bis in idem w obszarze przestępstw, wykroczeń oraz deliktów administracyjnych – wybrane zagadnienia*, w: *Zagadnienia prawa dowodowego*, red. J. Godyń, M. Hudzik, L.K. Paprzycki, Warszawa 2011.
- Wróbel W., *Zasady intertemporalne w prawie karnym procesowym*, Kraków 2017.
- Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013.
- Wróbel W., Zoll A., *Usprawiedliwienie karania. Założenia systemu wymiaru kary w przyszłym kodeksie karnym*, w: *O prawo karne oparte na zasadach sprawiedliwości, prawach człowieka i miłosierdziu*, red. A. Strzembosz, Lublin 1988.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972.
- Wróblewski J., *Wartości a decyzja sądowa*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973.
- Wronkowska S., w: A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992.
- Wronkowska S., *Zmiany w systemie prawnym. Z zagadnień techniki i polityki legislacyjnej*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 8.
- Zagrodnik J., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2024.
- Zębik A., *Czyn a przestępstwo ciągłe*, Łódź 1971.
- Zielińska A., *Odpowiedzialność zawodowa lekarza i jej stosunek do odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2001.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Warszawa 2017.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010.
- Zoll A., *Charakter prawny kary łącznej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1991, nr 23.
- Zoll A., *Sprawstwo bez wykonania czynu zabronionego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, nr 2.
- Zoll A., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I*, red. K. Buchała, A. Zoll, Kraków 1998.
- Zontek W., *Postdeliktualny wymiar sprawiedliwości. Klauzule niekaralności i ich systemowe umocowanie*, Kraków 2024.

- Zontek W., *Zasada „całościowej oceny” w wymiarze kary za wielość zachowań w prawie anglosaskim. Kilka refleksji nad istotą łączenia kar*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szwedczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Żółtek S., Vachev V., w: *Kodeks karny. Tom I. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Żurek J., *Zasady lex retro non agit i nullum crimen sine lege*, w: *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, <https://repozytorium.uni.wroc.pl/en/dlibra/publication/52308/edition/52917/zasady-lex-retro-non-agit-i-nullum-crimen-sine-lege-zurek-jakub>.

Dylematy współczesnego prawa karnego

Książka stanowi inspirujący przegląd najnowszych kierunków myśli karnistycznej o podstawowych zagadnieniach modelu odpowiedzialności karnej. Rozważania dotyczą trzech obszarów: podstawowych zasad odpowiedzialności karnej i kluczowych elementów konstrukcyjnych obowiązującego modelu odpowiedzialności karnej, problemów związanych z redukcją odpowiedzialności w przypadku wielości przestępstw pozostających w zbiegu realnym oraz zagadnień szeroko rozumianych zasad wymiaru środków reakcji karnej.

Czy potrzebujemy kary łącznej? Jakie są mankamenty określonych w Kodeksie karnym podstaw odpowiedzialności za przestępne współdziałanie? Jak rozumieć zasadę winy w przypadku nadzwyczajnego obostrzenia kary? To tylko niektóre z dylematów współczesnego prawa karnego, rozważanych w książce.

Wśród autorek i autorów znajdują się osoby o bogatym doświadczeniu naukowym i praktycznym, w tym członkowie Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego funkcjonującej od 2024 r. W książce prezentują autorskie spojrzenie na obowiązujące przepisy i konstrukcje teoretyczne rozwijane w doktrynie. Monografia grupuje teksty opracowane w związku z Ogólnopolską Konferencją Naukową „Polskie prawo karne – diagnoza i perspektywy”, która odbyła się we Wrocławiu 22 listopada 2024 r.

cena 129 zł

sklep.kipk.pl
sklep@kipk.pl

FB: KIPKfundacja

IG: kipkPRESS

Krakowski
Instytut
Prawa
Karnego
Fundacja

ISBN DRUK: 978-83-974700-8-8
ISBN EBOOK: 978-83-974700-9-5

